

תמצית וביאור של הלימוד, ספר משפטים
מבית הרמב"ם היומי.

הלכות מלווה ולווה חלק א'

מצוות בהלוואה ופריעה

פרק א' - מצוות הלוואה והאיסורים המסתעפים ממנה

מצוות הלוואה

הלכות הלוואה עוסקות במצוות עשה להלוות לאדם מישראל כסף בשעת דחקו ובמסתעף ממנה - מצוות לא תעשה של איסורים הכרוכים בהלוואה שלא כדעת תורה.

המצווה להלוות חלה על כל אדם מישראל, ועניינה לעזור לנזקק, בין עני בין עשיר - והעני קודם, בממון וכל דבר לו הוא זקוק כגון כלים.

איסורי המלווה והלווה ביחס לפריעת החוב

מכיוון שיעקרה של המצווה לסייע לנזקק, חלים על המלווה איסורים מסוימים המגבילים את השימוש בהלוואה למטרות אחרות כגון מטרות רווחיות, ניצול ועוד. לשם כך נאסר על המלווה

מצוות עשה להלוות, ואסור למלווה ליגוש: כלומר להציק ללווה ולדחוק בו כשאיננו יכול לשלם, ליטול ריבית על הלוואה, הגבלות על האופן שבו מותר למלווה לקחת משכון על הלוואתו ועוד.

מאידך על הלווה חלים איסורים מסוימים שמטרתם העיקרית לשמר את הגדרתה של מערכת היחסים הממונית כהלוואה, כלומר שהדבר שניתן אכן יושב לבעליו בזמן שנקצב. לפיכך אסור ללווה לקחת הלוואה באופן שלא יוכל להחזיר, כגון שלווה סכום כסף שאין ביכולתו להשיב וכדומה, חובה על הלווה לשלם כאשר יש בידו ממון, ואסור לו לדחות את התשלום הממון שבידו.

כמו כן, מצוות הלוואה חלה רק כאשר ההלוואה מגובה על ידי עדים או בשטר. כאשר דבר זה לא מתקיים אין חובה ואף אסור להלוות.

ורשות ניתנה לבעל חובו לגבות כמעט מכל נכסי הלווה, מלבד בגדי החול של בני ביתו.

פרק ב' - הבטחת מסגרת ההלוואה

כאמור, אסור לבעל חוב לנגוש את העני כשיודע שאין לו מה להחזיר לו, לא קרקע ולא מטלטלין. לכן אם הלווה טוען שאין לו נכסים להשיב את ההלוואה, מעיקר הדין, לא אוסרים אותו ואף לא משביעים אותו על כך.

מאידך, יש לשמור על זכויות המלווה ועל מסגרת המצווה של ההלוואה, כלומר שהכסף או הכלים, שניתנו ללווה, יושבו למלווה בשלמותו בתום הזמן הקצוב.

קיימים מספר דינים שמטרתם להבטיח מסגרת זו.

- קיים איסור להלוות ללא עדים או שטר.
- מותר למלווה לתפוס נכסים שלטענתו שייכים ללווה ובלבד שלא יכנס לביתו של הלווה.
- למרות האיסור לנגוש, תקנו הגאונים להשביע את לווה שלא ברור שהוא עני, שאין לו להשיב וכאשר ירוויח - ישלם. בשבועה זו כלולים כמו מגבלות והתחייבות של הלווה הנוגעות להשבת החוב.

פרק ג' - משכון

משכון הוא חפץ כלשהוא, שהמלווה לוקח מן הלווה כערבות על השבת חובו.

אמנם, מכיוון שמסגרת הלוואה מחייבת הגנה הן על המלווה והן על הלווה, דינים מסוימים מגבילים את השימוש שמותר

תמצית וביאור של הלימוד, ספר משפטים מבית הרמב"ם היומי.

למלווה לעשות במשכון.

- אסור לבעל חוב למשכן את הלווה, אלא על ידי בית דין.
- אסור למלווה ליטול את המשכון מתוך ביתו של הלווה.
- אסור למשכן כלי שיש בו אוכל נפש.
- אסור למשכן אלמנה.
- מצות עשה להשיב את עבוטו - להחזיר את המשכון בעת שהלווה צריך לו. כגון: אם משכנו כר, ואין לו אלא כר זה, הרי זה מחזירו לו בלילה כדי לישן עליו. וכן אם משכנו מחרשה, ואין לו אלא מחרשה זו, הרי זה מחזירה לו ביום כדי לעשות בה מלאכתו.

מלווה שלא החזיר לעני את המשכון בזמנו, ביטל מצוות עשה ועובר עבירה.

בנוסף, אדם שהלווה לחברו וקיבל ממנו משכון, נעשה המלווה שומר שכר על המשכון, ואם אבד המשכון או נגנב, חייב המלווה בדמיו; אלא אם כן אבד המשכון באונס, והרי שומר שכר פטור באונסים, על המלווה להישבע שנאבד באונס, וגובה את כל חובו.

כמו כן, מותר למלווה להשכיר את המשכון לאחרים, ולנכות לעני מן החוב את דמי השכירות שהוא מקבל. זאת בתנאי, ששווי המשכון מרובה ואינו נפחת אלא מעט, כגון מעדר או קרדום, אבל בדברים שנפחתים הרבה, אינו רשאי לעשות כן.

פרק ד' - נשך ומרבית

ריבית היא תוספת על סכום ההלוואה שהמלווה לוקח מן הלווה כתמורה על ההלוואה.

הריבית נקראת גם "נשך" - שהיא כנשיכת נחש, שאינו מרגיש ואינו ניכר, עד שהריבית עולה ומחסרו ממון הרבה.

התורה אסרה באיסור חמור להשתמש בהלוואה על מנת לגרוף רווחים מהלווה. האיסור אינו תלוי בהסכמתו של הלווה לעסקה והוא חל הן על המלווה והן על הלווה והן על כל האנשים העוסקים במתן הלוואה בריבית ומאפשרים את ביצועה.

האיסור הוא כה חמור עד שהוא נחשב לכפירה בקב"ה.

משום כך החמירו באיסור זה כל כך עד שהחמירו בריבית גם כאשר קיימת אפשרות שאין כאן ריבית אלא מתנה, או שניתנה בטעות כגון שקיבל סכום עודף, או שעלה ערך המטבע והמלווה מקבל כסף בעל כוח קניה רב יותר וכל כיוצא בזה.

עיקרו של איסור ריבית מהתורה הוא - "ריבית קצוצה", אשר חלה בהתקיים שני תנאים:

א. מדובר בהלוואה ולא בעסקאות מכר. ב. הריבית נקצצה - נקבעה מראש.

אמנם חכמים הרחיבו את איסור ריבית - על כל תשלום המבוסס על השהיית הפירעון, בין שנעשה דרך הלוואה, מכר או שכירות. כל איסורי דרבנן אלו נקראים: "אבק ריבית" עליהם ידובר בפרק הבא.

אחת ההשלכות להבדל שבין ריבית דאורייתא לדרבנן, היא שעל ריבית מהתורה ניתן לתבוע את המלווה בבית דין ולהוציאה ממנו, מה שאין כן בריבית דרבנן.

באופן כללי, ריבית אינה יוצאת במניו של המלווה, אלא אם כן יש בדבר פגיעה בכבודו של הנפטר. כמו כן, גם אם המלווה מעוניין להשיב את הריבית, לא מקבלים ממנו כדי שלא לסגור דלת בפני אחרים הרוצים לשוב וחוששים שיאלצו לשלם על כך.

מכל מקום, מכיוון שידוע הלווה שניתן להוציא את הריבית, אם בכל זאת מחל על כך למלווה, מחילתו מועילה.

תמצית וביאור של הלימוד, ספר משפטים
מבית הרמב"ם היומי.

פרקים ה' - ו': אבק ריבית

פרק ה': תשלום מאוחר ומוקדם הערמת ריבית ודברים הקרובים לריבית
פרק ו': טובות הנאה, מקדמה, אסמכתא, משכונות ומכירה מותנית.

פרק ה': ריבית הגוי

מותר להלוות לגוי או ללוות מהגוי ממנו בריבית.

לדעת הרמב"ם, הלוואה לגוי בריבית היא אף מצוות עשה.

אמנם אסרו חכמים להלוות לגוי בריבית קצוצה, גזירה שמא ילמד ממעשיו של הנוכרי, אמנם בכדי חייו של ישראל [כלומר לשם פרנסה לקיום], התירו. מכל מקום, הלוואה לישראל קודמת להלוואה לגוי.

אבק ריבית:

אבק ריבית, הוא כינוי לכל ריבית האסורה מדרבנן. אף שמן התורה אין איסור ריבית אלא בהלוואה בריבית בשיעור קצוב הנקבע בשעת מתן ההלוואה, מכל מקום חכמים אסרו משום ריבית גם אופנים ותנאים נוספים, כגון:

באופן כללי, ניתן לחלק איסורים אלו לארבע קבוצות:

- א. עסקאות אשראי - מכירה שיש בה מרכיב של אשראי כגון תשלומים שסכומם הכולל גדול מקנייה ישירה. אדם שמכר את שדהו ואמר לקונה: "אם עכשיו אתה נותן לי את דמי השדה הריני מוכרה לך באלף זוז, ואם תתן לי את דמי השדה במועד מאוחר יותר יהא עליך לשלם בעדה אלף ומאתיים זוז" - הרי זה אסור משום אבק ריבית בכלל זה - תשלומי מקדמה - אם הקונה לא משלם את מלא סכום הקנייה, אם הקרקע בשימוש המוכר אבל הבעלות חלה כבר מתשלום המקדמה, הרי שהמוכר נהנה מהשדה עבור המתנת הכסף.
- ב. רווח עתידי (אסמכתא) - מוצר שניתן ללא ריבית, על סמך פוטנציאל הרווח העתידי שלו, כגון על סמך עליית מחירים, כך שיקבלו המלווה בחזרה, יקבל למעשה מוצר ששוויו גדול יותר. כגון שמלווה לחברו סאה תבואה, תמורת קבלת סאה תבואה לאחר זמן, שאם תתייקר התבואה, יקבל המלווה החזר ששוויו רב יותר ממה שהלווה.
- ג. שותפות שהרווח בה לצד אחד - שותפויות של הון ועבודה שבהן הרווח קרוב לוודאי וההפסד מסופק.
- ד. טובות הנאה, תשלומים מוקדמים או מאוחרים - תשלומים שנותן הלווה למלווה ללא התחייבות או ללא קשר להלוואה, אף אם מדובר בהנחות, מידע מועיל ואפילו כבוד. כגון ששיגר אדם מתנה לחברו קודם שעמד לבקש ממנו הלוואה או לאחר שפרע לו את הלוואתו. או מלווה שמשתמש בעבדו של הלווה או מתגורר בחצר בחינם או בהנחה, אף על פי שאינם בשימוש הלווה.
- ה. הערמת ריבית - אסרו חכמים כל תחבולה לשם התחמקות מאיסור ריבית. למשל, מי שביקש מחברו, שילווה לו מנה, והשיב לו, שאין לו מנה, אך יש לו סחורה בשווי זה, ונתן לו את הסחורה, והתחייב הלוקה לשלם לו מנה, ולאחר מכן חזר המלווה וקנה את הסחורה מן הלווה בתשעים זוז - אף על פי שמן התורה אין הדבר אסור, שהרי אין זה אלא כחוזר ומוכר במחיר נמוך משער השוק, אסרו חכמים את הדבר, משום שראו בדבר דרך לעקיפת איסור ריבית.

מכל מקום ישנן דברים שאינם בכלל אבק ריבית כלל, כגון:

קניית שטר חוב בערך הנמוך מהמצוין בו על מנת לזכות ברווח במעמד הגבייה, או שמשלם לאדם על מנת שישכנע אדם שלישי להלוותו, שדבר זה נחשב לתשלום ולא לריבית.

תמצית וביאור של הלימוד, ספר משפטים
מבית הרמב"ם היומי.

פרק ו' - ריבית במשכון / ההבדל בין ריבית מהתורה לאבק ריבית

דין ריבית במשכון הוא נושא מיוחד המחלק ומבאר הבדלים עקרוניים שבין ריבית מהתורה לאבק ריבית. המלווה את חברו והלווה משכן את שדהו למלווה. ההסכם ביניהם הוא, שלמלווה זכות הנאה בשדה - ללא תמורה. כלומר סכום המלווה אינו מנוכה מההלוואה מפאת שימוש של המלווה בשדה. למרות שלכאורה יש כאן ריבית מהתורה שהרי המלווה מקבל טובת הנאה גמורה בעבור ההלוואה, מכל מקום להלכה מדובר באבק ריבית. זאת בשל חילוק שמלמדנו הרמב"ם. כאשר המלווה נהנה מהרווחים ללא ניכוי מסכום ההלוואה:

א. אם המשכון הוא עסק בעל מתח רווחים קבוע, כגון שכירות בית- מדובר בריבית קצוצה.
ב. אם המשכון אינו מניב רווחים קבועים, כגון שדה שאין בה פירות כעת - הרי זה אבק ריבית.

כאשר המלווה נהנה מהרווחים ומנכה בשל כך ללווה מסכום ההלוואה:

א. אם המשכון הוא עסק בעל מתח רווחים קבוע- הרי זה אבק ריבית.
ב. אם המשכון אינו מניב רווחים קבועים - הדבר מותר לחלוטין.

פרק ז' - ריבית בקרקע או אדם

א. משכון - כאמור לעיל, אסור למלווה ליהנות מפירות קרקע ממושכנת משום אבק ריבית. אך בדיעבד לא מוציאים את הפירות בבית דין, מלבד ביתומים. או כמנהג המדינה. נוהגים כמנהג המדינה גם אם מדובר במנהג גויים: המשכון קנוי לחלוטין למלווה עד הפרעון, מה שאין כן בדיני ישראל שיש לו רק זכות שימוש בו. ההשלכות מפורטות בפרק בהלכות א-ו.

ב. תנאי מכירה, זכות קנייה בקרקע - הלוואה המותנית בזכות קניין בלעדית של המלווה בקרקעות הלווה, אם הזכות היא לקנייה בלבד לפי המחיר בשוק הדבר מותר, אם מדובר גם בהנחה - אסור. שלא כמו במכירת תשלומים רגילה, בקרקע מותר למוכר להגדיר עסקה בתשלום נמוך מראש או בתשלום חודשי שסך הכל, עולה על התשלום מראש.

ג. ריבית במשכורת - אסור לבקש מפועל שיעבוד פרק זמן מסוים, תמורת שישיב לו עבודה מרובה בזמן מאוחר יותר. אמנם מותר להתנות השתתפות באותה מלאכה בפעם אחרת.